

BOLALAR TUSHUNCHASI HAMDA ULARNING IJTIMOY SHAKLLANISH JARAYONI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15663627>

Sultonova Nazokatxon Otabek qizi

FarDu 1-bosqich magistranti +998943929042

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jamiyatning muhim bo'g'ini hisoblangan bolalarning ijtimoiy rivojlanishi, umuman olganda bola kim, bolalalik tushunchasi turli yo'nalishlarda qanday tahlil etiladi kabi tushunchalar o'rganildi. Ushbu jarayonlarga oila, mahalla, maktab hamkorligining o'rni qay darjada ekanligi baholandi.*

Kalit so'zlar: *bolalik, madaniyat, ta'lim, tarbiya, oilaviy muhit, ijtimoiy rivojlanish, biologik omillar*

Аннотация: *В данной статье рассматривается социальное развитие детей, являющихся важным звеном общества, а также анализируются такие понятия, как «кто такой ребенок», «детство» с точки зрения различных подходов. Оценивается роль сотрудничества семьи, махалли и школы в данных процессах.*

Ключевые слова: *детство, культура, образование, воспитание, семейная среда, социальное развитие, биологические факторы.*

Annotation: *This article explores the social development of children, who are considered an important part of society. It also analyzes concepts such as "who is a child" and "childhood" from different perspectives. The role of cooperation between the family, community (mahalla), and school in these processes is evaluated.*

Keywords: *childhood, culture, education, upbringing, family environment, social development, biological factors.*

KIRISH

O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan samarali tizimni tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Sababi bolalar jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, jamiyatdagi islohotlar ularning kelajagi va barqarorligi uchun muhim rol o'ynaydi. Ularning mutanosib muhitda, oila bag'rida ulg'ayishi kelajagi uchun muhimdir.

Bolalik – bu inson hayotining ilk bosqichini anglatadi. Bolalik davri insonning jismoniy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishidagi eng muhim vaqt hisoblanadi.⁴⁰ deya ta'kidlaydilar mutaffakirlar. Bolalar atrof-muhitni bilishga juda qiziqadi, hamma narsani o'rganishga harakat qiladi. Ularning jismoniy va aqliy rivojlanishi tez sur'atlarda sodir bo'ladi. Bolalar

⁴⁰ UNICEF. (2023). Childhood Development: An Overview. Retrieved from

o'yin o'ynash orqali ko'p narsalarni tushunib yetadi va rivojlanadi. Ular o'zlarini xavfsiz va baxtli his qilishlari uchun ota-ona va yaqinlarining mehriga muhtoj. Bolalarning tasavvuri cheksiz bo'lib, ular oddiy narsalarni ham qiziqarli shaklda tasavvur qilishadi. Ularning ulg'ayishini rag'batlantirish, qo'llab quvvatlash juda muhimdir. Bolalik – bu inson hayotining eng muhim davridir, chunki u kelajakdagi shaxsning poydevorini yaratadi⁴¹. o'iy ish tizimini takomillashtirishga bo'g'liq⁴².

ASOSIY QISM

Zamonaviy tadqiqotlarni tahlil qilish «bolalik»ning falsafiy, psixologik, ijtimoiy, madaniy, pedagogik ko'p qirrali tushuncha ekanligini ochib berishga imkon berdi.

Tadqiqotning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, turli sohalardagi «bolalik»ning batafsil tahliliga asoslanib, bolalik tushunchasini talqin qilishda yagona yondashuv belgilandi.

Falsafa, etnografiya, sotsiologiya, psixologiya, madaniyatshunoslik, huquqshunoslik sohasidagi muammolarni kompleks tahlil qilish «bolalik»ni zamonaviy tushunchasini ochib beradi:

1. Falsafiy nuqtai nazariga olimlar T.V.Karsavskaya, B.D.Muranov, N.V.Savenko, N.A. Mashinskaya, T.Popkova fikrlariga ko'ra: «Bolalik» – shaxs sifatida rivojlanishning boshlang'ich bosqichi, shaxsning hayot yo'lida ijtimoiy va biologik omillarning o'zaro muvozanatli ta'siridir. Darhaqiqat berilgan fikr chuqur ilmiy asosga ega bo'lib, bolalik davrining shaxs shakllanishidagi muhim o'rnini ta'kidlaydi. Inson hayotining aynan shu bosqichi shaxs sifatida rivojlanishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Bolalikda bola nafaqat jismoniy, balki psixologik, ijtimoiy va ma'naviy jihatdan ham shakllanadi. Bu bosqichda bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi, axloqiy me'yorlarga munosabati hamda ijtimoiy muhitga moslashuvi rivojlanadi. Bundan tashqari fikrda ta'kidlanganidek, biologik va ijtimoiy omillar bir-birini to'ldirib boradi. Biologik omillar bolaning tug'ma xususiyatlari va jismoniy salomatligi bilan bog'liq bo'lsa, ijtimoiy omillar esa uning tarbiyasi, atrof-muhiti, oila va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlariga taalluqlidir. Agar bu ikki omil muvozanatda bo'lsa, bola to'laqonli shaxs sifatida shakllanadi. Shu bois bolalik faqat o'sish va ulg'ayish davri emas, balki jamiyatning ertangi yetuk a'zolari tarbiyalanadigan, hayotga tayyorlanadigan eng mas'uliyatli bosqichdir. Bolalikdagi tajriba, muhit va tarbiya insonning butun hayoti davomida o'z ta'sirini o'tkazadi. Demak, bolalik shaxs rivojining negizi, jamiyat taraqqiyotining asosidir.

2. Etnografik nuqtai nazariga ko'ra, bolalikni talqin etgan olimlar I.S.Kon, I.P.Suxanov, V.V.Dolgovlarning qarashlariga ko'ra bolalik «yosh» ko'rsatkichi bilan belgilanadi va quyidagi o'zaro bog'liq elementlar: me'yoriy yosh mezonlari; yoshdagi stereotiplar; yoshlik jarayonining ramziyligi, yoshga mansub turli marosimlar va yosh subkulturasini kuzatiladi.

⁴¹ Z. Nishanova va G. Alimovning "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanma. Toshkent.:2006 O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

⁴² Юнусова А.. Ўзбекистон Республикасининг бола ҳуқуқлари бўйича вакили. Қутлов сўзи. Ўзбекистондаги болалар вазиятининг таҳлили. © UNICEF 2020.
<https://www.unicef.org/uzbekistan/media/3401/file/SitAn%20-%20Uzbek.pdf>

Bolalar g'amxo'rlik ob'ekti hisoblanadi. I.S.Kon, I.P.Suxanov va V.V.Dolgovlarning bolalik haqidagi qarashlari bolalikni faqat biologik yoki psixologik jarayon sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Ularning fikriga ko'ra, bolalik — bu shunchaki hayotning muayyan bosqichi emas, balki ijtimoiy va madaniy omillar bilan belgilanuvchi "yosh" ko'rsatkichi asosida shakllanadigan holatdir.

Bu yondashuv bolalikni quyidagi ijtimoiy jihatlar bilan bog'laydi:

— Me'yoriy yosh mezonlari – jamiyatda qabul qilingan yosh chegaralari orqali bola va kattalar o'rtasidagi farqlar belgilanadi.

— Yoshdagi stereotiplar – har bir yoshga nisbatan jamiyatda shakllangan kutishlar, xatti-harakat andozalari mavjud bo'ladi.

— Ramziylik va marosimlar – bolaning turli rivojlanish bosqichlari (masalan, maktabga borish, tug'ilgan kunlar, sunnat to'yi) ma'lum marosimlar orqali e'tirof etiladi.

— Yosh subkulturasida – bolalar o'zlariga xos til, o'yin, urf-odatlar va qiziqishlar tizimiga ega bo'lib, bu ularning alohida ijtimoiy guruh sifatida qaralishiga olib keladi. Shuningdek, bu olimlar bolalarni g'amxo'rlik ob'ekti deb hisoblaydi, ya'ni ular hali to'liq ijtimoiy mustaqillikka ega bo'lmagani bois kattalarning doimiy e'tibori, himoyasi va tarbiyasiga muhtoj bo'ladi. Bu yondashuv bolalikni passiv holat sifatida emas, balki ijtimoiy kontekstda faol shakllanuvchi bosqich sifatida ko'rsatadi.

3. Demografik nuqtai nazaridan, "bolalik" mustaqil o'rganish ob'ekti hisoblanmaydi. «Bola» atamasi statistik (nikoh, ajralish, tug'ilish, o'lim va o'rtacha umr ko'rish, yosh tarkibi va h.k.) ko'rsatkichlarini aniqlash, oilaning reproduktiv funksiyalarini o'rganish va jamiyatda ayollarning mavqeini tahlil qilish uchun ishlatiladi. Demografik nuqtai nazaridan "bolalik" tushunchasi ko'proq statistik va funksional kategoriyalar doirasida qaraladi. Ya'ni, bu yondashuvda "bola" mustaqil ijtimoiy yoki psixologik subyekt sifatida emas, balki jamiyatdagi demografik jarayonlarning bir bo'lagi sifatida talqin etiladi. Shu sababli, demografiyada "bolalik" alohida ijtimoiy holat sifatida emas, balki quyidagi ko'rsatkichlar asosida tahlil qilinadi:

- tug'ilish va o'lim ko'rsatkichlari;
- nikoh va ajralish darajasi;
- yosh tarkibi;
- o'rtacha umr ko'rish davomiyligi;
- ayollarning tug'ish faoliyati va reproduktiv roli.

Demografik tahlil orqali bola asosan oila tuzilmasi, aholining tabiiy o'sishi, ijtimoiy siyosat va ayollarning jamiyatdagi o'rni kontekstida o'rganiladi. Masalan, bolalar soni orqali oilaning reproduktiv salohiyati yoki davlat siyosatining samaradorligi baholanadi. Shu jihatdan, bola — statistik jihatdan hisobga olinadigan ob'ekt sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv, albatta, bolalikning murakkab, ko'p qatlamli ijtimoiy va psixologik jihatlarini to'liq qamrab olmasa-da, jamiyat rivojini rejalashtirish, resurslarni taqsimlash va ijtimoiy xizmatlar tizimini shakllantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib,

demografik yondashuv bolalikni mustaqil ijtimoiy hodisa sifatida emas, balki jamiyatdagi umumiy demografik ko'rsatkichlarning bir unsuri sifatida ko'radi.

Iqtisodiyot nuqtai nazaridan "bolalik" mustaqil o'rganish ob'ekti xisoblanmaydi. Bolalik oilalarning turmush darajasi ko'rsatkichlari, oila jon boshiga daromadlar nisbati, bolalar nafaqalari miqdori, bolalar uchun mahsulotlarni ishlab chiqarilishi, bolalarni tug'ilishini rag'batlantirishning qo'shimcha mexanizmlarini belgilash hisobga olinadi.

4.Sotsiologiya nuqtai nazaridan bolalar, jamiyat ijtimoiy tuzilmasining mustaqil ijtimoiy va demografik qismidir. I.S.Kon ushbu davr haqida fikr yuritarkan ekan «Bolalik dunyosi» - «... o'z tiliga, tuzilishiga, funksiyalariga, hatto urf-odatlariga ega avtonom sotsial-madaniy hayot, o'ziga xos bir subkulturadir» deya ta'kidlagan edi⁴³. Mashhur olimlar A.A.Juravleva, L.V.Kasava, A.Kovaleva, I.S.Kon, tomonidan «Bolalik maydonchasi» tushunchasi ilgari surilgan bo'lib unga ko'ra - bu «doimiy jismoniy o'sish, aqliy va ijtimoiy normalarning rivojlanishi, bolaning jamiyatda o'z taqdirini belgilash, bolalar va o'smirlarning his-tuyg'ularini rivojlantirish manzili hisoblanadi⁴⁴» ushbu fikrlarni tahlil qilar ekanmiz sotsiologik yondashuvda bolalik nafaqat biologik yoki psixologik jarayon sifatida, balki mustaqil ijtimoiy hodisa va ijtimoiy guruh sifatida qaraladi. Bu yondashuvda bolalar jamiyat ijtimoiy tuzilmasining ajralmas va faol tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. I.S. Kon tomonidan ilgari surilgan "bolalik dunyosi" tushunchasi orqali bolalik subkultura darajasiga ko'tarilgan murakkab va avtonom tizim sifatida talqin qilinadi. Unga ko'ra, bolalar o'zlariga xos til, urf-odat, qadriyat va ijtimoiy munosabatlarga ega bo'lib, kattalar dunyosidan farq qiluvchi, ammo baribir u bilan uzviy bog'liq bo'lgan ijtimoiy muhitda yashaydilar degan xulosaga kelishimiz mumkin. Qolaversa A.A. Juravleva, L.V. Kasava va A. Kovaleva tomonidan ishlab chiqilgan "bolalik maydonchasi" tushunchasi esa bolalikni rivojlanish, ijtimoiy moslashuv va o'zlikni anglash jarayoni sifatida tavsiflaydi. Bu nuqtai nazarga ko'ra, bola doimiy ravishda o'sib, nafaqat jismoniy va aqliy, balki ijtimoiy jihatdan ham takomillashadi. Bolaning his-tuyg'ulari, qadriyatlari va ijtimoiy orientatsiyasi aynan shu "maydoncha"da shakllanadi. Demak, sotsiologiya bolalikni passiv g'amxo'rlik ob'ekti emas, balki faol sotsial subyekt sifatida ko'radi. Bu esa bolalar bilan ishlashda, siyosat va dasturlar ishlab chiqishda, tarbiyaviy yondashuvlarda bolalarning ichki dunyosi va ularning ijtimoiy tajribasini hisobga olish zarurligini anglatadi. Ushbu qarashlar zamonaviy bolalar sotsiologiyasi rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

5.Psixologiya nuqtai nazaridan "bolalik" – bu murakkab va mustaqil organizm, jamiyatning ajralmas qismi, insonning rivojlanishi hamda jismoniy va shaxs sifatida shakllanishining dastlabki bosqichidir. Ushbu davrda bolaning bilish qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, uning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlarini shakllantirish birinchi darajali ahamiyatga ega. Bu jarayon psixologiyada alohida e'tibor bilan o'rganiladi. Jumladan, E. Erikson, Z. Freyd, P.P. Blonskiy, L.S. Vigotskiy, V.V. Davidov, L.F. Obuxova kabi

⁴³ Kon I.S. Rebenok i obshchestvo. – M.: Pedagogika, 1988. – S. 45.

⁴⁴ Juravleva A.A. Sotsiologiya detstva. – M.: Gardariki, 2005. – S. 62.

mutaxassislar tomonidan bolalik psixologik rivojlanishning muhim poydevori sifatida asoslab berilgan⁴⁵. Psixologiya fanida bolalik davri inson hayotining eng muhim, intensiv rivojlanish bosqichi sifatida qaraladi. Bu davrda bola nafaqat jismoniy jihatdan o'sadi, balki uning psixik rivojlanishi, bilish faoliyati, ijtimoiy ong va shaxsiy xususiyatlari shakllanadi. Shuning uchun psixologlar bolalikni oddiy biologik o'sish emas, balki butun hayot davomida davom etuvchi shaxsiy shakllanishning poydevori sifatida baholaydilar. Z. Freydning psixoanalitik nazariyasida bolalik inson ruhiy hayotining asosi sifatida qaralib, aynan shu davrda psixoseksual rivojlanishning muhim bosqichlari amalga oshadi. L.S. Vigotskiy esa bolalikni sotsiogenetik rivojlanish kontekstida tahlil qilib, bolaning intellektual yuksalishi jamiyat bilan o'zaro aloqalar orqali ro'y berishini ta'kidlaydi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi konsepsiyasi bolani rivojlantirishda ijtimoiy muhit va kattalarning o'rnini alohida ajratib ko'rsatadi. P.P. Blonskiy bolalikni kompleks tahlil qilgan va uni biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri natijasi sifatida ko'rsatgan. D.B. Elkonin esa ayniqsa bolalar o'yini orqali rivojlanish konsepsiyasini ilgari surib, o'yin faoliyati orqali bolaning aqliy va ijtimoiy o'sishini tushuntirib bergan. Ushbu olimlarning qarashlari bolalikning oddiy o'tkinchi davr emas, balki inson shaxsining shakllanishidagi murakkab, mazmunli va mustaqil bosqich ekanini ko'rsatadi. Shuning uchun zamonaviy psixologiyada bolalikni chuqur o'rganish nafaqat tarbiya va ta'lim tizimi, balki butun jamiyatning salohiyatli rivoji uchun ham zarur deb hisoblanadi.

6. Pedagogik nuqtai nazaridan "bolalik" – bu pedagogik faoliyat uchun asosiy ob'ekt bo'lib, bolani shaxs sifatida tan olish va uning rivojlanish bosqichlariga mos individual, madaniy va antropologik yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiyani tashkil etishni talab etadi. Zamonaviy pedagogikada bolalik tushunchasiga quyidagi uch asosiy yondashuv mavjud:

1. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv - Bu yondashuvga ko'ra, bola — bu passiv emas, balki faol sub'ekt, o'zini anglaydigan, baholay oladigan va ijtimoiy muhitda mustaqil rivojlanishga qodir shaxsdir. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogikada bolaning qiziqishlari, ehtiyojlari va individualligi asosida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishni ko'zda tutadi. Bu yondashuv N.I. Alekseev, E.V. Bondarevskaya, V.V. Serikov kabi olimlarning ishlanmalarida chuqur asoslangan⁴⁶.

2. Madaniy yondashuv

Madaniy yondashuvga ko'ra, bolalik inson hayotining o'ziga xos madaniy subkulturasini hisoblanadi. Bola bu subkulturani anglab, o'zlashtirib boradi. Unga ijtimoiylashuv va madaniy identifikatsiya uchun sharoit yaratish zarur. Ushbu yondashuv bolalarning madaniy merosni qabul qilishi, unga moslashuvi va yangi madaniy shakllarni yarata olishini

⁴⁵ Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. – М., 1982, т.4.

⁴⁶ Сериков В.В. Личностно-ориентированное образование: поиск новой парадигмы. – Волгоград: Изд-во ВГПУ, 1994.

ta'minlashga qaratilgan. Bu fikrlar E.V. Bondarevskaya, T.I. Vlasova, A.A. Grekovlarning asarlarida ilgari surilgan⁴⁷.

3. Antropologik yondashuv

Ushbu yondashuv bolalikni insoniyat madaniyati va hayotining noyob hodisasi sifatida ko'radi. Bola – bu jamiyatdagi madaniy, ijtimoiy va tarbiyaviy o'zgarishlarning faol ishtirokchisi, ular orasida erkin harakatlanuvchi sub'ektdir. Antropologik yondashuv bolalikni ochiq tizim sifatida tasvirlaydi, ya'ni bola tajribalar orqali doimiy o'zgarish va rivojlanish holatida bo'ladi. Bu yondashuv B.M. Bim-Bad, L.L. Redko, E.N. Shiyonov, V.N. Gorovaya, L.V. Lidak, L.F. Savinova va boshqalarning ilmiy qarashlariga asoslanadi⁴⁸.

Mazkur pedagogik yondashuvlar "bolalik" tushunchasini faqat biologik yoki yosh mezoni sifatida emas, balki ijtimoiy, madaniy va shaxsiy jihatdan boy va murakkab hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bolani o'quv jarayonida faqat bilim oluvchi emas, balki bu jarayonning faol ishtirokchisi sifatida ko'rishga undaydi. Bu, o'z navbatida, ta'lim metodikasini qayta ko'rib chiqishni, bolalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va shaxsiy rivojlanish yo'nalishlarini inobatga olishni talab qiladi. Menimcha, aynan shu yondashuv bugungi kundagi pedagogik islohotlarda yetakchi tamoyil sifatida namoyon bo'lishi kerak.

Madaniy yondashuv esa, bolalikning universal emas, balki har bir jamiyatga xos subkultural xususiyatlarini tan olishga asoslanadi. Bugungi globallashuv davrida har bir bolaning o'z madaniy ildizlari asosida tarbiyalanishi, o'z tarixiy-madaniy identitetini yo'qotmasligi juda muhim. Shu nuqtai nazardan, ushbu yondashuvni milliy qadriyatlarni bolalikdan singdirish vositasi sifatida yuqori baholayman.

Antropologik yondashuv bolalikni doimiy harakatdagi, ochiq tizim sifatida talqin etadi. Bu yondashuv, mening fikrimcha, bolalarning individual rivojlanish sur'ati, tajriba orttirish shakli va ijtimoiy muhitga moslashish darajasini tushinishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, bu yondashuv bolalarga mos pedagogik shart-sharoit yaratishda, ularning ijodkorligini rag'batlantirishda juda foydalidir. Umuman olganda, bu uch yondashuvning birgalikda qo'llanishi bolani har tomonlama rivojlantirish, uning salohiyatini ro'yobga chiqarish va uni sog'lom, ijtimoiy faol shaxs etib shakllantirish imkonini beradi. Mening nazarimda, hozirgi ta'lim-tarbiya tizimida ushbu yondashuvlar integratsiyalashgan holatda qo'llanishi zamonaviy pedagogikaning asosiy vazifalaridan biridir.

7. Madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan: Madaniyatshunoslik yondashuvida "bolalik" – bu madaniyat fenomeni sifatida talqin etiladi. Bolalik insonning biologik mavjudot sifatidagi holatidan biosotsial tizimga o'tishining ilk va muhim bosqichidir. E.M. Muxranovanning ta'kidlashicha, bolalik – bu nafaqat yosh davri, balki insonning madaniy ijtimoiylashuvi

⁴⁷ Бондаревская Е.В. Культуросообразное образование: сущность, содержание, технологии. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2000.

⁴⁸ Бим-Бад Б.М. Антропологическая парадигма в образовании // Педагогика. – 1995. – №4. – С. 19–25.

boshlanadigan bosqichidir, ya'ni u madaniyatni o'zlashtira boshlaydi va jamiyat a'zosi sifatida shakllanadi ⁴⁹.

Shuningdek, A.A. Pilipenko va I.G. Yakovenko tomonidan ilgari surilgan "bolalik submadaniyati" tushunchasi bolalikni o'ziga xos qadriyatlar, e'tiqodlar, an'analar va urf-odatlar to'plamiga ega madaniy shakl sifatida ko'rib chiqadi. Bu submadaniyat ijtimoiy hayotda bola ishtirokini belgilab beruvchi madaniy mezonlar tizimini tashkil qiladi ⁵⁰. Shaxsiy kuzatuv va ilmiy mulohazalarim asosida ta'kidlashim mumkinki, madaniyatshunoslik yondashuvida bolalikning «madaniyat fenomeni» sifatida talqin etilishi juda muhim va o'rinlidir. Zero, har bir bola ma'lum bir madaniy muhitda voyaga yetadi va aynan shu muhit orqali o'zining qadriyatlarini, urf-odat va e'tiqodlarini shakllantiradi. Bolalik nafaqat biologik yetilish, balki insonning madaniy me'rosni qabul qilish va uni o'zlashtirish davri hamdir. Shuningdek, "bolalik submadaniyati" tushunchasi orqali bolalarning o'ziga xos fikrlash tarzi, muloqot uslubi, o'yin madaniyati va urf-odatlarining mavjudligi tan olinadi. Bu esa bolalikni jamiyatdagi mustaqil va muhim ijtimoiy-madaniy qatlam sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Har bir madaniyatda bolalikning ifodalanish shakli har xil bo'lishi, bolalar submadaniyatini alohida tadqiqot ob'ekti sifatida qarashga zamin yaratadi. Shu boisdan, bolalikni faqat biologik yoki psixologik bosqich sifatida emas, balki murakkab madaniy hodisa sifatida baholash zamonaviy ilmiy yondashuvda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Ushbu yondashuvlar asosida bolalikni muhofaza qilish, yosh avlodning muammolarini hal etishda barcha kuchlarini birlashtirish ko'zda tutiladi. Bolalikni ijtimoiy himoya qilish jamiyat va uning rasmiy tuzilmalari tomonidan kafolatlangan turmush sharoitlarini ta'minlash, bolaning hayot taraqqiyotini qo'llab-quvvatlash va uyg'un rivojlanishi uchun tashkiliy, huquqiy, moliyaviy, iqtisodiy, tibbiy, ijtimoiy-psixologik va pedagogik faoliyat sifatida tushunilishi kerak. Bolalik tushunchasiga turli ilmiy yondashuvlar asosida yondashilganda, u inson hayotining oddiy bosqichi emas, balki ko'p qirrali, murakkab ijtimoiy-madaniy, biologik va psixologik jarayon ekani ayon bo'ladi. Biologik va demografik yondashuvlar bolalikni yosh ko'rsatkichlari, o'sish jarayoni va statistik holat asosida tahlil qiladi. Psixologik yondashuv esa bolani mustaqil shaxs sifatida, uning aqliy, hissiy va ijtimoiy jihatdan shakllanishini markazga qo'yadi. Sotsiologik nuqtai nazar esa bolalikni jamiyat ichidagi o'ziga xos subkultura, ya'ni o'z tili, urf-odati, qadriyatlari va ijtimoiy funksiyalari bor guruh sifatida ko'radi. Pedagogik yondashuvda bolaga shaxsga yo'naltirilgan, madaniy va antropologik asosda qaraladi, ya'ni bola individuallikka ega shaxs sifatida tarbiyalanishi lozim bo'ladi. Madaniyatshunoslik yondashuvi bolalikni jamiyatdagi qadriyatlar, e'tiqodlar va urf-odatlarining uzluksiz uzatilib boriladigan submadaniyati sifatida ko'radi. Umuman olganda, bolalik davriga berilgan bu turli yondashuvlar bola shaxsini har tomonlama

⁴⁹ Muxranova E.M. Kul'turologicheskiy analiz detstva // Chelovek. – 2000. – №6.

⁵⁰ Pilipenko A.A., Yakovenko I.G. Detstvo kak subkul'tura // Obrazovanie i obshchestvo. – 2005. – №2.

chuqurroq tushunishga, uni qo'llab-quvvatlash va to'g'ri ijtimoiy-madaniy shart-sharoitlar yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.UNICEF. (2023). Childhood Development: An Overview. Retrieved from
- 2.Z. Nishanova va G. Alimovaning "Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanma .Toshkent.:2006 O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.
- 3.Юнусова А.. Ўзбекистон Республикасининг бола ҳуқуқлари бўйича вакили. Қутлов сўзи. Ўзбекистондаги болалар вазиятининг таҳлили. © UNICEF 2020. <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/3401/file/SitAn%20-%20Uzbek.pdf>
- 4.Kon I.S. Rebenok i obshchestvo. – М.: Pedagogika, 1988. – S. 45.
- 5.Juravleva A.A. Sotsiologiya detstva. – М.: Gardariki, 2005. – S. 62.
6. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. – М., 1982, т.4.
- 7.Сериков В.В. Личностно-ориентированное образование: поиск новой парадигмы. – Волгоград: Изд-во ВГПУ, 1994.
8. Бондаревская Е.В. Культуросообразное образование: сущность, содержание, технологии. – Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2000.
- 9.Бим-Бад Б.М. Антропологическая парадигма в образовании // Педагогика. – 1995. – №4. – С. 19–25.
- 10.Muxranova E.M. Kul'turologicheskiy analiz detstva // Chelovek. – 2000. – №6.
- 11.Pilipenko A.A., Yakovenko I.G. Detstvo kak subkul'tura // Obrazovanie i obshchestvo. – 2005. – №2.